

СТРАНДЖАТА ПРЕД ЛИЦЕТО НА СМЪРТТА

Повестта „Немили-недраги“ от Иван Вазов е вълнуващ художествен документ за свободата на българските емигранти в Румъния. Сам опознал живота им отблизо, писателят пресъздава истината за тези достойни българи, посветили себе си на идеала за национално освобождение. Възкресявайки духа на една трагична и величава епоха, авторът разкрива преклонението си пред тях – мъченици, обрекли човешките си съдби пред олтара на българската свобода. Герои от величавото възрожденско време – страдалци, измъчени от тежкия живот в чужбина, те са готови да се борят и да умрат за свободата на родината.

В повестта писателят създава галерия от портрети, чрез която разгръща колективния образ на изгнаника - патриот. Въвежда в атмосферата на хъшовския живот, разкрива душевните преживявания, мисли, чувства, идеи и стремления на емигрантската общност.

Сред тях най-ярко се откроява образът на Странджата, чийто живот е осмислен от любовта към родината и е посветен на свещения идеал – свободата на отечеството. Този идеал осветява и неговата смърт.

В последните часове на своя живот той се държи достойно, защото е запазил силата и благородството на духа си. Пред лицето на смъртта някогашният знаменосец остава верен на високия идеал, под знака на който е преминал животът му, и дава нагледен урок по родолюбие. Странджата умира като герой, окрилен от силната си любов към България, и от мечтата – борческият му завет да бъде приет и последван от младите.

Едновременно с това в предсмъртните си часове старият хъш е истински мъченик. Въпреки несломимия си дух той изпитва болка, че умира в мизерия, далеч от родината, а не в героична битка за свободата на отечеството.

Предчувствието за трагичния край на Знаменосеца е заложено още в експозицията на творбата. Още тогава си личи, че Странджата е обречен да умре. Той е „бледолик, болнав, сух като скелет“. Болестта е променила някогашния левент. Гърдите му са раздирани от кашлица. Трескавият поглед говори за напредването на болестта. В пета глава на творбата героят вече е покосен. Разкрита е агонията и смъртта на благородния Странджа. Той лежи на смъртния одър в кръчмата си, а не на бойното поле, паднал в славна битка, както е мечтал, но неговата мъченическа гибел е осмислена и като героизъм, като последният подвиг на байрактаря на Хаджи-Димитровата чета.

В недружелюбния и равнодушен към българските емигранти румънски град кръчмата на Странджата е едно от онези задушевени места, където въпреки мизерията хъшовете се чувстват като у дома си. Винаги могат да се стоплят през зимата или да залъжат глада си с безплатната бобена чорба на съдържателя. При него те намират и духовна храна, и подкрепа в своя мъченически, пълен с лишения и страдания живот.

Но когато Странджата се разболява и краят му приближава, кръчмата запустява. От късче родна земя, от уютно и оживено място, от обител, съхраняваща патриотизма на отхвърлените и презрените емигранти, тясната изба се е превърнала в тъжен декор на трагичната смърт на Знаменосеца. Мъчителната тишина, самотата, безредието, които царуват навред, внушават безнадеждност, отчаяние, обреченост. Метафората „огнището угасна“ подчертава печалната безизходност на тежката ситуация. Детайлното описание: „шулците, чашите, немити и без ред“, художествения глагол „лежаха повалени на лавиците и дебел пласт прах ги покриваше вече“, създават усещане за студ и разруха.

Старите хъшове не са около смъртния одър на Странджата. Запилели са се някъде, търсейки храна и пари. Гладът и нуждите са се оказали по-силни от съчувствието към страданията – такава е жестоката логика на времето, в което живеят героите. Вазов не ги идеализира – в ежедневието, извън „героичното пространство“, те могат да бъдат и слаби, и себични, и озлобени. Горчивият въпрос на Странджата: „А де са моите другари? Де Македонски? Де Хаджият?“ в художествения текст остават без отговор.

Само Бръчков е при него. Младият човек има основателна причина за това. От първия ден той изпитва благоговение пред стария хъш. Чувства привързаност, уважение и почит, защото в негово лице вижда възплъщение на най-светлите си патриотични идеали. Единствен свидетел на трагичната и извисена смърт на Знаменосеца, младият хъш се превръща в негов изповедник, осъзнава съдбата му на мъченик и патриот. Бръчков подкрепя умирация в последния му час. По този начин най-младият хъш, едва що посветен в тежката съдба на патриотите, става приемник на изстрадания завет на най-стария и най-достойния борец.

Гаснат силите, тялото изнемощява, болестта съсипва героя, но не може да го пречупи. Смъртта напредва, но Странджата стоически търпи физическите страдания и споделя с младия си събрат само душевните си терзания. Те са породени от мисълта, че не е осъществил докрай делото на своя живот – борбата в името на отечеството. Старият хъш не се страхува от смъртта, не жали живота си, но го боли, че умира в чужда страна, в постелята си, а не в Балкана с оръжие в ръка. В последните мигове от живота му мисълта за отечеството не го напуска. Той си спомня за минали битки и говори само за тях. Това е неговият истински живот. Спомените за отминалото време му дават сили да надмогне страданието и да приеме смъртта с достойнство и тихо примирение.

Знаменосецът е разчувстван и трогнат от предаността на Бръчков. За героя е утеха, че ще умре българин. Все пак е щастлив, че до себе си има сродна душа, патриот, който ще затвори очите му в чуждата земя. Немногословно, но разтърсващо е прощаването между двамата. Знаменосецът пожелава да се отплати на съдбата си за духовната подкрепа, да му остави някакъв веществен спомен за себе си. С горчивина осъзнава, че не притежава никаква материална ценност. За целия си съзнателен живот не е успял да събере никакво имущество. Самоотричането от всичко лично е доказателство за верността към идеала.

Целият живот, всички мисли и дела са били подчинени на святата цел. Не материалното е било водещо в живота на Странджата. Печално е един достоен човек да умре в такава мизерия, но в болката на признанието: „Нямам нищо...“ има стаена гордост. Градирането на повторенията „нищо“ и отрицателния глагол „нямам“, дават ясна представа за истинската нравствена същност на безкористния борец, който доскоро е раздавал всичко на вересия.

Но за младия хъш по-ценни са примерите за саможертва, като този на стария патриот. Приема като свят завет всяка дума, която изрича умиращият. От своя страна Бръчков носи успокоение на Знаменосеца, че стореното от него ще остане в паметта на народа: „България няма да забрави своите храбри синове“. Героят е живял достойно, името и делата му ще се помнят.

За Странджата е приятно да чуе преди смъртта си думи на признателност. Вълнението му е искрено и силно. За това говорят сълзите в очите му. Усещането, че краят му приближава го кара да направи нова равностметка на своя живот. Думите на мъченика: „Ах, сладка е смъртта за отечеството!“ изповядват вярата на героя, че достойно е изживял живота си и е останал предан на делото докрай. А думите на младежа: „Твоят пример“- говорят за преклонение и желание да бъде като Странджата. Те подсказват на умиращия, че младият хъш ще бъде неговият приемник. Той ще наследи и продължи делото му.

Идеята за приемствеността е изразена и в реликвите, които Странджата завещава на Бръчков. „Мемоарът, издаден на 1867 г. от Революционния комитет“ и парчето знаме, на което са останали само думите „или смърт!“ са много скъпи неща за стария хъш. Те не са просто сантиментален спомен, а част от героичното минало на Знаменосеца. Реликвите носят революционния дух на славното минало, олицетворяват идеалите, копнежите, стремленията на най-достойните. Безценни реликви, в които е събрана верността към идеала, безкрайната обич към отечеството и готовността да му служи до края. В останалия на знамето надпис „или смърт!“ е вложен определен смислов подтекст. Този къс „вето“ знаме говори за смелостта на всички, извървели вече пътя на борбата. Вазов го използва и като психологически подход – надписът предвещава скорошната смърт на героя.

Предаването на документите внушава идеята за приемственост между поколенията. Реакцията на Бръчков – „цял потрепера“, когато реликвите попадат в ръцете му показва, че те са преминали в ръцете на подходящия човек.

В неговите очи предметите са „величествени документи“. Те са нещо свещено за изповядващите религията на свободата и патриотизма. Свята е предсмъртната целувка на хъша върху къса знаме и мемоара, защото доказва неговата обреченост на идеала и беззаветната му любов към родината. Тази целувка е раздялата му с България.

Странджата желае младият хъш да продължи започнатото дело със съзнанието, че жертвите са необходими и неизбежни. Героят завещава на Бръчков не само спомена за своето минало, но и своята мечта – осъществяването на идеала чрез постигане на героичния подвиг: „Вземи това от мене! Помни Странджата! Уми за България!“ Последната произнесена от Странджата дума е името на Родината. Заветът му е израз на осъзнатото чувство за дълг, което го кара в предсмъртния си час да мечтае за освобождението и. Думите му, кулминация на описваните събития, са гордо самооценка за живота и смъртта на патриота и са призив да се служи на България. Този завет на умиращия става смисъл на живота за Бръчков.

ИВАН ВАЗОВ – „НЕМИЛИ- НЕДРАГИ“ (СТРАНДЖАТА ПРЕД ЛИЦЕТО НА СМЪРТТА)

Изпълнители на завета ще бъдат и старите другари на байрактаря. С подвизите си в кървавите сражения при Гредетин хъшовеите доказват това.

В края на пета глава авторът назовава Странджата като един от „предтечите на зорницата на българското освобождение“. Трагичната му съдба е пример за всеотдайност. Той умира самотен и беден, но до последния си дъх носи безграничната любов към родината в сърцето си. Неговото благородство и светъл патриотизъм са безсмъртни и го издигат до герой - пример за подражание, оставил със своята нравствена извисеност и достойно човешко поведение светла диря в многовековната ни история.